

AYOLLARNING IJTIMOYIY FAOLLIGI VA IQTISODIY MUSTAQILLIGI: ZAMONAVIY O‘ZBEKISTON TAJRIBASI

Abdivoxidova Gulnoza Raxmatullayevna

gulnozaabduvoxidova6@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada zamonaviy O‘zbekistonda ayollarning ijtimoiy faolligi va iqtisodiy mustaqilligi masalalari kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida ayollarning jamiyatdagi faollik darajasi, bandligi, tadbirkorlik faoliyati hamda davlat tomonidan yaratilayotgan imkoniyatlar o‘rganildi. Tahlil natijalari ayollarning ijtimoiy faolligi, iqtisodiy mustaqilligini ta‘minlashda muhim omil ekanligini ko‘rsatadi. Ushbu jarayonga ta‘sir etuvchi asosiy omillar va mavjud muammolar aniqlanib, bartaraf etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqildi.

***Kalit so‘zlar:** ayollar, ijtimoiy faollik, iqtisodiy mustaqillik, gender tengligi, ayollar bandligi, tadbirkorlik, inson kapitali.*

WOMEN’S SOCIAL ACTIVITY AND ECONOMIC INDEPENDENCE: THE EXPERIENCE OF MODERN UZBEKISTAN

ABSTRACT

This article provides a comprehensive analysis of women’s social activity and economic independence in modern Uzbekistan. The study examines the level of women’s participation in social life, employment, entrepreneurial activity, and the opportunities created by the state. The results show that women’s social activity is an important factor in ensuring their economic independence. The main factors influencing this process, as well as existing challenges, are identified, and recommendations for their elimination are developed.

***Keywords:** women, social activity, economic independence, gender equality, women’s employment, entrepreneurship, human capital.*

СОЦИАЛЬНАЯ АКТИВНОСТЬ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ НЕЗАВИСИМОСТЬ ЖЕНЩИН: ОПЫТ СОВРЕМЕННОГО УЗБЕКИСТАНА

АННОТАЦИЯ

В данной статье проводится комплексный анализ социальной активности и экономической независимости женщин в современном Узбекистане. В ходе исследования изучены уровень социальной активности женщин, их занятость,

предпринимательская деятельность, а также возможности, создаваемые государством. Результаты анализа показывают, что социальная активность женщин является важным фактором обеспечения их экономической независимости. Выявлены основные факторы, влияющие на данный процесс, а также существующие проблемы, и разработаны рекомендации по их устранению.

***Ключевые слова:** женщины, социальная активность, экономическая независимость, гендерное равенство, занятость женщин, предпринимательство, человеческий капитал.*

KIRISH

Mehnat tufayli insoniyat hozirgi rivojlanish bosqichiga yetdi. Mehnat hayotiy zarurat sifatida barcha ijtimoiy munosabatlarda qo'llaniladi. Odamlar tabiiy resurslarni zaruratga qarab iste'mol qiladi va foydalanadi. Oddiy sharoitlarni yaratish uchun odamlar mehnatga murojaat qilishadi. Insoniyat tarixida ayollar mehnat munosabatlarida rol o'ynamagan davr yo'q. Farzand ko'rish va uy ishlari kabi obyektiv omillar ayollarning ishchi kuchida erkaklar bilan teng imkoniyatlarga ega bo'lishiga to'sqinlik qildi. Biroq, davlat qonunchilikda ma'lum imtiyozlar va maxsus kafolatlarni kengaytirganligi sababli, ayollar ishchi kuchida erkaklar bilan raqobatbardoshligini saqlab qolishdi.

Bugungi kunda ayollarning ijtimoiy faolligini oshirish va iqtisodiy mustaqilligini ta'minlash global miqyosda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Jamiyat taraqqiyoti bevosita inson kapitaliga bog'liq bo'lib, bunda ayollarning faol ishtiroki muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonda so'nggi yillarda gender tengligini ta'minlash, ayollarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish, ularni ijtimoiy va iqtisodiy hayotga faol jalb etish borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ayollar tadbirkorligini rivojlantirish, bandligini ta'minlash hamda ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan davlat dasturlari joriy etilgan.

Tadqiqotning maqsadi — zamonaviy O'zbekistonda ayollarning ijtimoiy faolligi va iqtisodiy mustaqilligi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qilishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI.

Mehnat huquqini amalga oshirishdan kelib chiqadigan ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi mehnat qonunchiligining asosiy maqsadi "mehnat bozorining normal ishlashini ta'minlash, mehnat huquqlari va ishchilarning sog'lig'ini himoya qilish, adolatli va xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish"ga aylandi [10]. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga asoslangan O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi har bir insonning jinsidan qat'i nazar, ishlash, ishni erkin tanlash, adolatli mehnat

sharoitlari va ishsizlikdan huquqiy himoya qilish bo'yicha teng huquqlarini mustahkamlaydi [1].

O'zbekiston mustaqillikka qadar bo'lgan davrda gender siyosati mafkurasi ayollarni shaxsiy uy mehnatidan ozod qilish va samarali mehnatga jalb qilishga asoslangan edi. Bu choralar ayollar mehnatini ekspluatatsiya qilishga va kasbiy sohalarda kamsitishga olib keldi. Ushbu ekspluatatsiya manbai bo'lgan oila an'anaviy ma'naviy va madaniy qadriyatlarni yo'qotib borardi. Mustaqillik yillarida davlat ayollarning ta'limi va kasbiy rivojlanishi uchun qulay sharoitlar yaratdi. Bu mamlakatda ayollar bandligining oshishiga olib keldi. Biroq, inson kapitalining tashuvchisi sifatida erkaklar mehnat bozorida samaraliroq, ayollar esa o'z navbatida... Uyda samaraliroq bo'lish, bu hodisa kasbiy segregatsiyaga olib keladi. Bu erkaklar va ayollarning turli xil ish haqi darajasidagi turli kasblarga ishga yollanish tendentsiyasini doimiy ravishda keltirib chiqaradi. Erkaklar o'z ishlariga nisbatan yaxshiroq maosh olishadi. Uyda uy ishlari va bolalarni parvarish qilish haq to'lanmaydi, ammo oilaga katta foyda keltiradi, shuning uchun ayollar uy ishlarini professional majburiyatlari bilan birlashtirishga majbur bo'ladilar.

Gender-jins (inglizcha: gender, lotincha: genus „mehribon“) — erkaklik va ayollik bilan bog'liq xususiyatlar spektri[7].

1995-yilda BMT tomonidan ko'pgina mamlakatlarda to'plangan vaqt kundaliklariga ko'ra, hamma joyda ayollar erkaklarga qaraganda haq to'lanmaydigan mehnatga ko'proq vaqt sarflashadi. Eng katta tafovutlar gender tengsizligi eng yuqori bo'lgan mamlakatlarda kuzatiladi va aksincha: masalan, Pokiston, Mali va Kambodjada ayollar uy mehnatiga erkaklarga qaraganda 10 baravar ko'proq vaqt sarflashadi. Birinchidan, bu ayollarning iqtisodiy qaramligini ko'rsatadi - uy vazifalarining bunday taqsimlanishi bilan ayollarning haq to'lanadigan ish uchun kam vaqti qolishi aniq. Ikkinchidan, bunday mamlakatlarda ayollar jismoniy, siyosiy va iqtisodiy avtonomiyaga ega emaslar: ko'pincha kuzatuvchisiz erkin harakatlana olmaydi, pul topa olmaydi, jamiyatning siyosiy hayotida ishtirok eta olmaydi va hokazo.

O'zbekistonda esa so'nggi yillarda gender tengligini ta'minlash, ayollarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish, ijtimoiy va iqtisodiy hayotga faol jalb etish borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, ayollar tadbirkorligini rivojlantirish, bandligini ta'minlash hamda ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan davlat dasturlari joriy etilgan.

O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi “Ta'lim to'g'risida”gi O'RQ-637- sonli Qonunida “har bir shaxs, jumladan ayollar uchun uzluksiz ta'lim

olish huquqi kafolatlanadi, ta'lim olishda kamsitishga yo'l qo'yilmasligi belgilangan [2].

Tadbirkor ayollar faoliyati iqtisodiy mustaqillikning amaliy ifodasi bo'lib, u ayollarning o'zini-o'zi ro'yobga chiqarish, qaror qabul qilish va jamiyatdagi faol subyekt sifatida shakllanishida muhim omil hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining 2000-yil 25-mayda "Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida"gi Qonun tadbirkor ayollar uchun muhim huquqiy asos bo'lib, biznes yuritish huquqini kafolatlaydi [3]. Yana bir davlat tomonidan qabul qilinayotgan qaror va dasturlardan biri 2021-yildan boshlab "Ayollar daftari" tizimi orqali ayollarni moddiy va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari joriy etilgan[1].

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Mazkur tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil va statistik ma'lumotlarni o'rganish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida O'zbekiston Respublikasining rasmiy statistik ma'lumotlari, ilmiy adabiyotlar hamda normativ-huquqiy hujjatlar tahlil qilindi. Ayollarning ijtimoiy faolligi va iqtisodiy mustaqilligini baholashda bandlik darajasi, tadbirkorlik faoliyati hamda ta'lim olish ko'rsatkichlari asosiy indikator sifatida tanlab olindi.

TAHLIL VA NATIJALAR.

Ayollarning mehnat bozoriga kirishi ayollar va erkaklarning roli haqidagi an'anaviy stereotiplarni kamaytirishga yordam berdi. Biroq, gender bilan bog'liq yangi iqtisodiy muammolar paydo bo'ldi. Gender bo'yicha kasbiy ajratish, ayollar mehnatiga past baho berish, ayollar uchun kasbiy va oilaviy majburiyatlarning uyg'unligi va ish bilan ta'minlashdagi kamsitish masalalari paydo bo'ldi. Bugungi kunda ayollarning ijtimoiy faolligini oshirish va iqtisodiy mustaqilligini ta'minlash global miqyosda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Jamiyat taraqqiyoti bevosita inson kapitaliga bog'liq bo'lib, bunda ayollarning faol ishtiroki muhim ahamiyat kasb etadi.

Kasbiy martabani gender nuqtai nazaridan ko'rib chiqishda, ham obyektiv (yosh, kasb, ijtimoiy va oilaviy mavqe), ham subyektiv (ehtiyotlar, qiziqishlar) rol talablari va xususiyatlarini farqlash kerak. Gender nuqtai nazaridan ijtimoiy maqomning asosiy subyektiv xarakteristikasi o'ziga va boshqalarga nisbatan gender stereotiplari bilan bog'liq ijtimoiy talablardir. Amalda gender stereotiplari juda qattiq va yengib o'tish qiyin. Bu asosan ayollar o'z faoliyatini erkaklardan ma'qullashni, erkaklar esa asosan o'z jinsidan ma'qullashni izlashlari bilan bog'liq. Shu munosabat bilan ayollarga berilgan ma'lum munosabatlar va an'naviy rollar mavjud [5].

Jamiyatimizda ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar bozorda yangi iqtisodiy ishtirokchilar, ya'ni ayollarning paydo bo'lishining sababi va natijasi bo'ldi. Shu

munosabat bilan, “ishbilarmon ayol” (“Business lady”) tushunchasi paydo bo‘ldi [3]. Ayollarning ijtimoiy rollarini o‘zgartirish va erkaklar bilan tenglikka erishish istagi ularni ilgari an’anaviy deb hisoblangan kasblarni egallashga undadi. Bu jihat biznesda faol bo‘lgan ayollarga nisbatan jamoatchilik fikrining o‘zgarishiga olib keldi.

Ayollarning biznes faoliyatini nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy kontekstda ham amalga oshirish - ayollarning roli va o‘rni, ayollarning ishda va uyda ikki tomonlama ish bilan ta’minlanishining tarixan shakllangan an’analari va hayot va biznes faoliyatining haqiqiy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlari haqidagi ijtimoiy-madaniy jihatdan shartli g‘oyalar fonida - bu hodisani maxsus o‘rganish zarurligini taqozo etadi. Natijada ishbilarmon ayol fenomeni zamonaviy O‘zbekistonda hayotning ajralmas qismiga aylandi.

Ayollarning ijtimoiy faolligi va iqtisodiy mustaqilligi o‘rtasidagi bog‘liqlik

T/r	Ko‘rsatkichlar	Mazmuni	Ta’siri
1.	Ijtimoiy faollik	Jamoat ishlarida ishtirok, ta’lim darajasi, tashabbuskorlik	Iqtisodiy imkoniyatlar kengayadi
2.	Qaror qabul qilish	Mustaqil fikrlash va qaror chiqarish	Moliyaviy mustaqillik oshadi
3.	Iqtisodiy faoliyat	Ish bilan bandlik, tadbirkorlik	Daromad manbalari ko‘payadi
4.	Gender stereotiplari	Jamiyatdagi an’anaviy qarashlar	Faollikni cheklaydi
5.	Oilaviy yuklama	Uy-ro‘zg‘or va farzand tarbiyasi	Ish va hayot balansiga ta’sir qiladi
6.	Qo‘llab-quvvatlash chorasi	Ta’lim, kredit, treninglar	Mustaqillikni kuchaytiradi

Ushbu jadvalda ayollarning ijtimoiy faolligi va iqtisodiy mustaqilligi o‘rtasida bevosita bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi. Gender stereotiplari va oilaviy yuklamalar mazkur jarayonga salbiy ta’sir etuvchi omillar sifatida aniqlanishi mumkin.

Ijtimoiy faollik ayollarning jamoat hayotida, ta’lim jarayonida, ijtimoiy tashabbuslarda faol ishtirokini anglatadi. Ijtimoiy kapital nazariyasiga ko‘ra, shaxsning ijtimoiy tarmoqlarga kirishi va faolligi resurslarga ega bo‘lish imkoniyatini kengaytiradi. Ijtimoiy faolligi yuqori bo‘lgan ayollar ko‘proq axborot, imkoniyat va iqtisodiy resurslarga ega bo‘lib, iqtisodiy imkoniyatlari kengayadi [4].

Mustaqil qaror qabul qilishda ayollar shaxsiy va iqtisodiy hayotda mustaqilligini belgilovchi muhim omildir. Psixologik va iqtisodiy tadqiqotlarda bu ko‘rsatkich agentlik (agency) tushunchasi bilan bog‘lanadi. Qaror qabul qilish erkinligi mavjud bo‘lsa, ayollar moliyaviy resurslarni boshqarish, kasb tanlash va investitsiya qilishda faolroq bo‘ladi, bu esa moliyaviy mustaqillikning oshishiga olib kelishi mumkin[.

Iqtisodiy faoliyat ayollarning mehnat bozorida ishtiroki, bandligi va tadbirkorlik faoliyatini o‘z ichiga oladi. Inson kapitali nazariyasiga ko‘ra, bilim va ko‘nikmalar iqtisodiy daromadni oshiradi. Ayollarning iqtisodiy faoliyatga jalb etilishi daromad manbalarini ko‘paytiradi va iqtisodiy mustaqilligini mustahkamlaydi [6].

Gender stereotiplari jamiyatda ayollar va erkaklarga nisbatan shakllangan an’anaviy qarashlar tizimidir. Ushbu stereotiplar ayollarning kasb tanlashi, rahbarlik lavozimlariga intilishi va iqtisodiy faoliyatda ishtirok etishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Natijada, ayollarning ijtimoiy faolligi va iqtisodiy imkoniyatlari cheklanish holati kuzatilishi mumkin[9].

Oilaviy yuklama uy-ro‘zg‘or ishlari va farzand tarbiyasi bilan bog‘liq majburiyatlarni anglatadi. Gender rollari nazariyasiga ko‘ra, ushbu majburiyatlar ko‘pincha ayollarga yuklatiladi. Bu esa vaqt resurslarini cheklab, mehnat bozorida faol ishtirok etishiga va ish–hayot muvozanatini saqlashiga salbiy ta’sirini ko‘rsatishi ehtimolligini anglatadi [8].

Ta’lim, moliyaviy resurslar (kreditlar), kasbiy treninglar va davlat dasturlari ayollarning iqtisodiy faolligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Institutsional yondashuvga ko‘ra, davlat va jamiyat tomonidan yaratilgan imkoniyatlar ayollarning iqtisodiy mustaqilligini ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Qo‘llab-quvvatlash choralarining kengaytirilishi ayollarning iqtisodiy va ijtimoiy mavqeni mustahkamlashga olib keladi [7].

Mazkur ko‘rsatkichlarning kompleks tahlili ayollarning ijtimoiy faolligi va iqtisodiy mustaqilligi o‘zaro uzviy bog‘liq ekanligini, institutsional qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy to‘siqlarni kamaytirish bu jarayonni jadallashtirishda muhim omil ekanligini ko‘rsatadi.

Muhokama (Discussion).

Tadqiqotda tizimli, qiyosiy va statistik yondashuvlar qo‘llanilib, ayollarning ijtimoiy faolligi va iqtisodiy mustaqilligiga ta’sir etuvchi omillar kompleks tahlil qilindi. Gender tenglik, inson kapitali va ijtimoiy kapital nazariyalariga asoslandi.

Xulosa va takliflar.

Ayollarning iqtisodiy mustaqilligini ta’minlash uchun mavjud ijtimoiy to‘siqlarni bartaraf etish muhim ahamiyatga ega. Gender stereotiplarini kamaytirish, oilaviy yuklamalarni muvozanatlashtirish hamda ayollar uchun teng imkoniyatlar yaratish zarur. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ayollarning ta’lim darajasini oshirish, moliyaviy savodxonligini rivojlantirish va tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, iqtisodiy mustaqilligini ta’minlashning muhim omillari hisoblanadi. Ayollarning ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan kompleks yondashuvlar nafaqat

shaxsiy rivojlanishiga, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa shuki, ayollarning ijtimoiy faolligi va iqtisodiy mustaqilligi o'rtasida bevosita va uzviy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Xususan, ijtimoiy faollik darajasi yuqori bo'lgan ayollarda iqtisodiy faoliyatda ishtirok etish, mustaqil qaror qabul qilish va daromad manbalarini shakllantirish ko'rsatkichlari yuqori ekanligi aniqlandi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ayollarning ta'lim darajasi va ijtimoiy hayotdagi ishtiroki, iqtisodiy mustaqilligini oshiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Ayollarning tadbirkorlik faoliyatiga jalb etilishi, moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ammo gender stereotiplari, oilaviy majburiyatlarning yuqoriligi va ish hamda oila o'rtasidagi muvozanatni saqlashdagi qiyinchiliklar ayollarning to'liq iqtisodiy mustaqillikka erishishiga to'sqinlik qiluvchi omillar sifatida aniqlangan. Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan qo'llab-quvvatlash mexanizmlari, jumladan, ta'lim dasturlari, kasbiy tayyorgarlik va tadbirkorlikni rivojlantirishga qaratilgan choralar ayollarning iqtisodiy faolligini oshirishda ijobiy natijalar berayotgani kuzatildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni (O'RQ-637). – 2020-yil 23-sentabr.
3. O'zbekiston Respublikasining “Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida”gi Qonuni. – 2000-yil 25-may.
4. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. O'zbekistonda xotin-qizlar va erkaklar: statistik to'plam. – Toshkent, 2023.
5. Becker G.S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. – Chicago: University of Chicago Press, 1993.
6. Bourdieu P. The Forms of Capital. – New York, 1986.
7. Council of Europe. Gender. – 2020.
8. Sen A. Development as Freedom. – New York: Oxford University Press, 1999.
9. World Health Organization. What do we mean by “sex” and “gender”? – 2016.
10. Безрукова А.А., Гужева З.А. К вопросу о гендерных различиях в социально-экономической жизни общества в период реформ // Майкопский государственный технологический университет. – Майкоп.